

eds. Oleg Fedoszov
Agnieszka Janiec-Nyitrai
Zuzana Muchová

„OD POČÁTKŮ K SOUČASNOSTI
(1955 – 2015)“
60 LET BOHEMISTIKY
NA ELTE

eds. Oleg Fedoszov
Agnieszka Janiec-Nyitrai
Zuzana Muchová

„OD POČÁTKŮ K SOUČASNOSTI
(1955 – 2015)“
60 LET BOHEMISTIKY
NA ELTE

ELTE BTK
SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK
BUDAPEST, 2016

SZAKMAI LEKTOROK:

Mieczysław Balowski

František Čermák

SZERKESZTETTE:

Fedoszov Oleg, Janiec-Nyitrai Agnieszka, Muchová Zuzana

NYELVI LEKTORÁLÁS:

Zuzana Muchová

© szerzők

© ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

PUBLIKACE BYLA VYDÁNA
ZA PODPORY ČESKÉHO VELVYSLANECTVÍ
V BUDAPEŠTI

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Tinta Kiadó

ISBN 978-963-409-088-5

OBSAH

ÚVOD.....	9
Agnieszka Janiec-Nyitrai Květiny a sekery, aneb o smyslu a budoucnosti humanistických věd	11
Grażyna Balowska Antroponymie potomků zelówských Čechů.....	15
Ludmila Danylenko Kulturní paměť slova. Projektový záměr lingvokulturologické příručky.....	25
Oleg Fedoszov Vyjadřování podmětu zájmeny v příslovích a pořekadlech.....	37
Anna Gnot V zájetí ideologie anebo k čemu dospěl Albrecht z Valdštejna ve „Valdštýnovi a Lukrecii“ Oty Filipa.....	49
Marcela Grygerková Obraz číslovky <i>šedesát</i>	57
Martin Havlík Proč muži chodí po <i>tréningu</i> na pivo a ženy jezdí na <i>tréninkový pobyt</i>	65
Michal Havrda K některým českým exonymům v Nerudových „Obrazech z ciziny“	73
Tereza Hejdomá Sufixy <i>-ěř, -íř, -ýř</i> a tvorba deverbativních substantiv.....	81
Zbyněk Holub K vývoji nářečního výzkumu na Opavsku v kontextu české dialektologie (od 19. století k dnešku).....	87
Mária Imrichová Bohemizmy v slovenských zákonech ako reziduá vyše 70-ročnej česko-slovenskej štátnosti.....	103
Marie Janečková Slova putující po střední Evropě.....	111
Agnieszka Janiec-Nyitrai Básník matematiky a matematik básnictví. Několik úvah k poetice prózy Milana Kundery.....	119

Lucie Jílková	
K přízvukování poslední slabiky ve zkratkách (na základě terénního výzkumu v České televizi).....	127
Zuzana Kalinová	
Vybrané lexikální a slovotvorné zvláštnosti v překladu Harryho Pottera.....	133
Josef Kameník	
Barokní místopis Jiřího Plachého – Střední Evropa v „Mappě katolické“	141
Jana Kesselová	
Impulzy bohemistiky v lingvistickom výskume súčasnej slovenskej morfológie (kolokácie a jazykový obraz sveta).....	149
Markéta Klimešová	
Verbální frazémy s monokolokabilními komponenty...	157
Anna Kobylińska	
Sen o liberalismu. Nenaplněné bratrství Maďarů, Čechů a Slováků.....	165
Zuzana Komrsková	
Mluvenost z hlediska teorie (a praxe).....	175
Marie Kopřivová	
Imperativní konstrukce v mluveném korpusu.....	183
Michala Kutláková	
Modifikovaný lingvistický popis a gramatiky češtiny...	193
Markéta Maturová	
Maďarská příjmení v Čechách.....	201
Andor Mészáros	
Nové prameny česko-maďarských kulturních, historických a literárních vztahů. „Hungarica ve sbírkách Památníku národního písemnictví“	209
Květa Měšťanová	
Metafory v řeči.....	217
Veronika Nováková	
Spřežky - jejich vznik a funkce v řeči.....	225

<p>Maria Peisert František Ladislav Čelakovský a jeho přínos pro rozvoj slavistiky ve Vratislavi.....</p>	233
<p>Barbora Poledňáková Deverbativní substantiva tvořená slovotvorným sufixem <i>-an</i> ve staré a střední češtině.....</p>	245
<p>Alena Poncarová Anotace češtiny na základě teorie centeringu.....</p>	253
<p>Petra Poukarová <i>Já myslím, že i já vím, já myslím, že určitě jo.</i> Jak v komunikaci užíváme jeden typ sloves myšlení.....</p>	261
<p>Slavomira Ribarova Studium českého jazyka v Záhřebu.....</p>	267
<p>Martin Schacherl Prostředky frazeologie a idiomatiky v současných českých odborných textech.....</p>	275
<p>Markéta Schürz Pochylová Maďarská a česká kompozita a jejich ekvivalenty.....</p>	285
<p>Stanislava Spinková <i>Balaton, Temešvár</i> apod. jako jména objektů na českém území.....</p>	295
<p>Hana Srpová Vliv reklamy a masmédií na současnou češtinu.....</p>	305
<p>Petra Stankovska Problematika dubletnosti koncovek a přecházení mezi vzory u neživotných substantiv mužského rodu v gramatickém popisu a při výuce češtiny jako cizího jazyka.....</p>	313
<p>Veronika Štěpánová Jak v češtině oslovujeme pana <i>Smitha / Smithe</i>.....</p>	323
<p>Tamás Tölgyesi Výuka českého jazyka v Maďarsku.....</p>	329
<p>Tomáš Vašut Reflexe Ortegovy „Vzpoury davů“ v cestopisném díle Karla Čapka.....</p>	335

Hana Voisine-Jechová	
Od monologu barokního k monologu romantickému v Čechách.....	343
István Vörös	
Co je ironická věda? aneb konec postmoderny.....	357
Petar Vuković	
Jazyková kultura pražské školy v chorvatském jazykovém protekcionismu.....	367
Miloš Zelenka	
„Základy českého verše“ R. Jakobsona ve sporu s českou prozodickou teorií.....	373
Anna Zelenková	
Historická osobnost Albrechta z Valdštejna v dramatických stvárneniach Franka Wollmana a Františka Závřela.....	383
Ludmila Zimová	
Současná regionální tištěná publicistika.....	393
Richard Změlík	
Od textu ke korpusu, od korpusu k textu.....	401

BALATON, TEMEŠVÁR APOD. JAKO JMÉNA OBJEKTŮ NA ČESKÉM ÚZEMÍ

Stanislava Spinková

Abstract: Balaton, Temešvár etc.: Names of Objects on the Czech Territory. The paper deals with anoikonyms arising from exonyms. These names are often motivated by the quality of the soil, emigration or war events about which people read in the newspapers. The author focuses especially on pro-pria from the Hungarian cultural and historical sphere. The results are presented on maps.

Keywords: onomastics, exonym, soil quality, emigration, war events

1. Ve svém příspěvku se věnuji vybraným pomístním jménům vzniklým z českých exonym, např. *Temešvár* pro pole v Kyjově HO (Bohuslavicích), *Budapešć* jako jméno skupiny domků postavených po r. 1945 v Jilešovicích OP, *Na Budíně* pro louku v Kněžicích TR nebo *Argentina* pro pole v Krmelíně FM.

Materiálově vycházím z databáze „Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku“, který vzniká v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně. Doklady v databázi pocházejí z 96% moravského a (česko)slezského území s tradičním českým osídlením (ve Slezsku česko-polským). Na mapách je toto území vyplněno bílou barvou. Šedou barvou jsou pak vyznačeny oblasti, v nichž byla po r. 1945 přerušena kontinuita osídlení (odsun německy mluvícího obyvatelstva), tyto oblasti nebyly vyzkoumány plošně. Celkem disponuje projekt pomístními jmény z více než 1 900 obcí; více o tomto projektu viz tematické číslo 1 časopisu „Acta onomastica“ z roku 2010. Od roku 2014 jsou jednotlivá hesla „Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku“ zveřejňována na webových stránkách Ústavu pro jazyk český AV ČR.

2. Pomístní jména (PJ) nebo též anoikonyma jsou tradičně definována jako vlastní jména neživých přírodních objektů na Zemi, které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány (EŠČ 2002); v praxi projektu „Slovník pomístních

jmen na Moravě a ve Slezsku“ se mezi pomístní jména řadí i názvy místních částí, které „sice v převážné míře označují objekty obydlené, a patří tedy k zeměpisným jménům sídlištním [místní jména – doplnila S. Spinková], netvoří však [místní části – doplnila S. Spinková] samostatné správní jednotky, z toho důvodu nebývají [jejich názvy] zpravidla do slovníků místních jmen zahrnuty“, jak píše M. Šipková („Acta onomastica“ 2010: 49–50), a zůstávají tak mnohdy opomíjeny. Exonyma jsou domácí podoby cizích toponym (zeměpisných jmen) pro objekty ležící mimo území vlastního domácího jazyka, např. čes. *Řezno, Mnichov, Vídeň, Budapešť, Miškovec, Ráb, Řím* místo něm. *Regensburg, München, Wien*, maď. *Budapest, Miskolc, Győr*, it. *Roma*. Endonymem potom rozumíme původní podoby těchto cizích toponym.

3. Jaká exonyma využívali Češi při pojmenování domácích objektů? Jsou to jména světadílů, např. *Afrika, Amerika*, zemí blízkých (*Polsko, Rakousy*) i vzdálených (mj. *Argentina, Čína, Mexiko*), měst, jako jsou *Budín, Benátky, Hamburk, Sarajevo*, toků, např. *Cedron, Dunaj* nebo vodních ploch (*Balaton*) a horských objektů (např. *Dukla, Semerynk*). Jde tedy o jména zeměpisně blízká, z okolních států i o exonyma (ze) zemí vzdálených. Zvláštní skupinu tvoří jména objektů známých z *Bible* (srov. též Švestková: 1992; Olivová-Nezbedová: 1999; David: 2011).

4. Proč se ovšem zrovna tato jména dostala do anoikonymie našich obcí? V některých případech žije ještě vysvětlení v paměti současných uživatelů těchto jmen.

4.1. Velmi často uvádějí, že důvodem pro pojmenování objektu byl tvar – např. u pole *Argentina* v Bohuňově ZR (Janovičkách). Shodné vysvětlení pro PJ z Čech uvádí i Miloslava Knappová v kapitole „Obraz historických událostí“ v PJ (viz Olivová-Nezbedová (ed.), 1995: 384), a to pro m. č. *Balkán* ve Ždírci nad Doubravou (Chot) a kopec v Telecí (Pol). Jaký tvar má ovšem *Argentina* nebo *Balkán*? Tuto motivaci nelze

vyložit, ale je méně pravděpodobná. Nechceme podceňovat zeměpisné znalosti obyvatel českého venkova, ale vysvětlenní „podle tvaru“ podle našeho názoru svědčí spíše o tom, že skutečný motiv pojmenování se z obecného povědomí uživatelů už vytratil. Tuto myšlenku podporuje i fakt, že např. v rámci katastru jedné obce nalezneme několik PJ vzniklých z exonym a jejich tvar je podobný, nebo skutečnost, že např. pro pole jménem *Argentina* v Kunovicích UH se užívá i jméno *Habeš*.

4.2. Ve skutečnosti PJ *Argentina*, *Amerika*, *Brazílie* apod. souvisí s vystěhovaleckými vlnami, které v 19. a 20. století mířily z Evropy za oceán. S odchodem obyvatelstva do cizích zemí lze dát do souvislosti i pojmenování objektů, které v rámci katastru leží ve (velké) vzdálenosti od zastavěné plochy.

4.3. Řada PJ utvořených z exonym odkazuje na válečné události. Přinášejí svědectví, o čem lidé četli v novinách, co bylo předmětem jejich rozhovorů, když se chtěli povznést nad starosti všedního života. Jsou to PJ jako *Habeš*, *Kandia*, *Portartur* nebo *Temešvár*. U těchto jmen lze s vysokou jistotou určit, kdy vznikla. Pokud jde o PJ z Čech, touto problematikou se zabývala zvl. Libuše Olivová-Nezbedová (2010).

4.3.1. Na exonymum *Temešvár* navazují na Moravě PJ v Kyjově HO (Bohuslavicích), Klopíně SU a Klopíně SU (Veleboří) a také v Třebelovicích TR. Jde tedy o obce na třech protilehlých místech Moravy. Jména zřejmě upomínají na turecké války v 18. století, konkrétně na skutečnost, že město *Temešvár* bylo v r. 1716 dobyté rakouskými vojsky pod vedením Evžena Savojského. Na to lidé v průběhu času zapomněli, nicméně i později si dokázali jméno spojit s maďarským prostředím vzhledem ke komponentu *-vár*, aniž by si byli vědomi skutečné polohy města *Temešvár*. Na poli jménem *Temešvár* / *Denešvár* v Kyjově HO (Bohuslavicích) tak prý „roste jen nepotřebná tráva, bodláčí a keře planých růží; připomíná prý maďarské pusty“. O ztrátě povědomí o původní motivaci

svědčí též hláskové obměny *Denešvár* v Kyjově HO (Bohuslavicích) a *Benešvár / Na Benešváru* ve výše zmíněných obcích na Šumpersku a Třebíčsku. Lidová etymologie spojila jméno rumunského města s osobou čsl. prezidenta dr. Edvarda Beneše.

4.3.2. K maďarské reálii by mohla odkazovat PJ *Budín, Na Budíně, Na Budínech*, která byla zaznamenána rozptýleně zvl. na západní a střední Moravě, a také PJ *Budínek, Na Budínko* pro místní části ve dvou obcích jižně od Brna (Kobylnice BO a Mělčany BO). Jméno *Budínek* spojuje lidový výklad s tureckými válkami na území někdejšího Uherska. Tato jména jsou však většinou motivačně nejasná.

Slezské doklady *Budžin* pro budovu a místní část ve Třinci FM (Neborech) a *Na Budžin* pro místní část ve Vendryni FM zřejmě k maďarskému Budínu vztahovat nelze. Souvisí spíše s apativem *budžin* ‚chýše, chata, nuzné stavení, kůlna, hůře vystavěná část vsí‘ (viz Téma 1989: 23; k tomu srov. „Słownik gwar śląskich“: *budyń* - 1. hůře vystavěná část vsi; 2. okázalé stavení, ‚velká budova‘).

Jestliže ve Slezsku nebyla zachycena jména, která by mohla odkazovat na maďarský *Budín*, je zajímavé, že PJ *Budapešť* a *Budapešć* jsou součástí anoikomie dvou obcí právě ve Slezsku. Jméno *Budapešť* bylo zapsáno v Nýdku FM a označuje se jím nuzná chalupa, *Budapešć* pak lidé užívají pro skupinu domků postavených po r. 1945 v Jilešovicích OP. V Nýdku FM se tedy zkrížilo nářeční apativum pro nuzné stavení se jménem maďarské metropole; Bedřich Téma jméno považuje za žertovné (Téma 1989: 23).

4.4. Posledním častým motivem u PJ z exonym je kvalita půdy. Nejčastěji jde o objekty s neúrodnou půdou, při jejímž obdělávání se lidé nadřeli, nebo o objekty s vlhkou půdou.

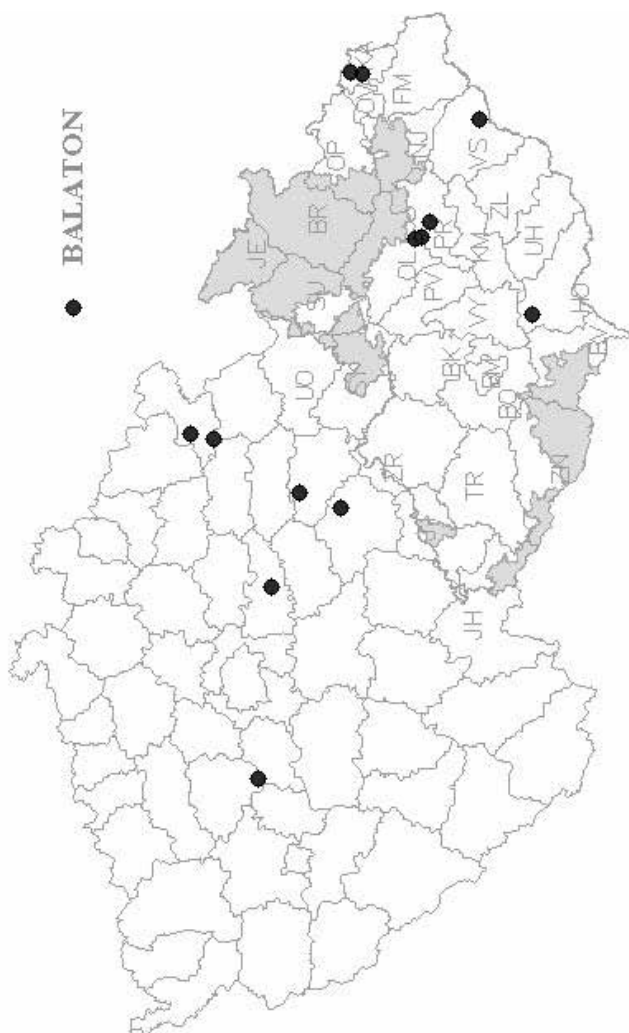
4.5. Na závěr uvedme anoikonyma vzniklá z exonyma *Balaton*. Ve srovnání s ostatními dosud zmíněnými PJ jde o jména mladá. Jména *Balaton, Balatun, Na Balatuně, V Balatoňu* se

užívají např. pro rybníky, jezírko nebo zatopený kamenolom. Pojmenování vyjadřují podobnost objektů s maďarským jezerem (např. bahnitá půda) nebo se u objektů, k nimž se PJ vztahují, odráží fakt, že u nich lidé trávili letní dovolenou koupáním. Na mapě jsou údaje z Moravy a Slezska doplněny o výsledky publikované ve „Slovníku pomístních jmen v Čechách“.

Příspěvek vznikl v rámci řešení grantu GA ČR č. P406/11/1786 „Slovník nářečí českého jazyka“.

Význam zkratk jednotlivých okresů na mapách z databáze „Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku“:

BK - Blansko, BM - Brno, BO - Brno-venkov, BR - Bruntál, BV - Břeclav, FM - Frýdek-Místek, HO - Hodonín, JE - Jeseník, JH - Jindřichův Hradec, JI - Jihlava, KA - Karviná, KM - Kroměříž, NJ - Nový Jičín, OL - Olomouc, OP - Opava, OV - Ostrava, PR - Přerov, PV - Prostějov, SU - Šumperk, SY - Svitavy, TR - Třebíč, UH - Uherské Hradiště, UO - Ústí nad Orlicí, VS - Vsetín, VY - Vyškov, ZL - Zlín, ZN - Znojmo, ZR - Žďár nad Sázavou.

BIBLIOGRAFIE

- 2010, „Acta onomastica“, roč. 51, č. 1, 409 s. – číslo věnované projektu „Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku“.
- DAVID, Jaroslav, ROUS, Pavel
- 2006, *Neviditelní svědkové minulosti. Místní a pomístní jména na Vysočině*, Praha: Academia.
- DAVID, Jaroslav
- 2011, *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice: Kapitoly z moderní české toponymie*, Praha: Academia, s. 68, 195–196.
- HARVALÍK, Milan
- 1998, *Vývojové etapy a současný stav české exonymie*, In: „Naše řeč“, roč. 81, č. 5, s. 240–244.
- 1998, *K problému klasifikace exonym*, In: „Slovo a slovesnost“, roč. 59, s. 259–265.
- 1998, *Exonyma a jejich fungování v jazyce*, In: Nábělková, M. (ed.), *Varia 7. Zborník materiálů z VII. kolokvia mladých jazykovedců (Modra-Piesok 3.–5. 12. 1997)*, Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 206–211.
- HONL, Ivan
- 1964, *Amerika v našem Místopisném názvosloví (referát v onomastickém semináři prof. DrSc. Vlad. Šmilauera)*, In: „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“, roč. 5, č. 5, s. 304–307.
- KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana
- 2002, *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha: NLN.
- KROPÁČEK, Luboš, LUTTERER, Ivan, HUŇÁČEK, Václav
- 1976, *Původ zeměpisných jmen*, Praha: Mladá fronta.
- LUTTERER, Ivan, MAJTÁN, Milan, ŠRÁMEK, Rudolf
- 1982, *Zeměpisná jména Československa*, Praha: Mladá fronta.
- LUTTERER, Ivan, ŠRÁMEK, Rudolf
- 1997, *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Havlíčkův Brod: Tobiáš.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše (ed.)
- 1995, *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*, Praha: Academia.

- 1999, *Pomístní jména v Čechách vzniklá z českých exonym pro biblická zeměpisná jména*, In: „Naše řeč“, roč. 82, č. 1., s. 16–24. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7484>
- 2010, *Pomístní jména a jména místních částí v Čechách vzniklá z českých exonym spjatých s válečnými událostmi*, In: David, J., Harvalík, M., Čornejová, M. (eds.), *Mnohotvárnost a specifická onomastika*, Ostrava–Praha: Ostravská univerzita v Ostravě, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 389–396.
- PLESKALOVÁ, Jana
- 1992, *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, Jinočany: H&H.
- ŠRÁMEK, Rudolf
- 1997, *Cizí místní jména v češtině*, In: Daneš, F. (ed.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha: Academia, s. 280–286.
- ŠVESTKOVÁ, Ludmila
- 1992, *Kalvárie*, In: „Naše řeč“, roč. 75, č. 1, s. 54–55. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7056> –
- TÉMA, Bedřich
- 1989, *Zajímavá zeměpisná jména na Třinecku*, In: „Těšínsko“, č. 2, s. 22–25.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Místní jména v Čechách*. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha. Dostupné z: <http://mjc.ujc.cas.cz/>
- Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha. Dostupné z: <http://spjms.ujc.cas.cz/>
- Slovník pomístních jmen v Čechách*. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha. Dostupné z: <http://spjc.ujc.cas.cz/>